

Dit is een versie van een artikel dat verscheen in In Uw Midden, 2017.
Het citeren of doorgeven van deze tekst is toegestaan, mits met bronvermelding.
De auteur van deze tekst is dr. Piet van Veldhuizen –
www.woordenmetzielenzin.nl

Zondag 19 maart 2017

Derde zondag in de veertigdagentijd (A)

Ex 17,3-7 Ps 95 Rom 5,1-2.5-8 Joh 4,5-42

We zullen ons hier vooral richten op de lange Evangelielezing over Jezus en de Samaritaanse bij de waterput. Verschillende elementen van dat verhaal worden helderder tegen de achtergrond van oude joodse verhalen over 'de wandelende waterput'. Die waterput was, volgens de traditie, de rots waarop Mozes sloeg om het volk water te geven. Daarover gaat de lezing uit Exodus 17, waar het volk roept 'Geef ons te drinken' zoals Jezus in Johannes 4 'Geef mij te drinken' zal zeggen.¹

Wandelende waterput

Volgens vroege joodse tradities schiep de Eeuwige op de avond van de zesde scheppingsdag, na de mens, ook nog de waterput. Die volgde de rechtvaardigen en voorzag hen van levend water. Als Abraham, of later Jakob, naar die waterput toe liep, weldde het water vanzelf omhoog, hen tegemoet, zodat ze niet moeizaam hoefden te putten. Toen de drie mannen bij Abraham kwamen, keek hij schuins naar de waterput, en aan het oprijzende water zag hij dat het Godvrezende gasten waren. En Laban wilde Jakob niet laten gaan na twintig jaar arbeid, omdat er dan weer moeizaam geput moest worden, terwijl voor Jakob het water zelf oprees. Diezelfde waterput wachtte Israël op in de woestijn, en was de rots die het volk water gaf toen het dorst had. Ze zou het volk veertig jaar volgen. Paulus neemt in 1 Korintiërs 10,4 die traditie onbekommerd over door over Israël in de woestijn te zeggen: 'Ze dronken uit de geestelijke rots die hen volgde – en die rots was Christus'.

Dat was dus, volgens de traditie, de rots waarop Mozes sloeg in Exodus 17. Deze komt opnieuw ter sprake in een merkwaardige korte passage in Numeri 21,16-18, waar het reistraject van de Israëlieten wordt opgesomd in plaatsnamen. Bij de plaats Beër (waterput) wordt gerefereerd aan de Eeuwige die het volk water gaf, en wordt een klein lied geciteerd dat Israël daarbij zou hebben gezongen en dat begint met: 'Wel op, waterput!' In onze vertalingen wordt vermeld dat het 'vandaar naar Mattana' ging, maar de Aramese parafraze (targum) vertaalt: 'vandaar was dit het geschenk (*mattana*)' – waarna de wandelende waterput kortweg als 'het geschenk' kon worden aangeduid.

Het geschenk

Daar ligt een belangrijke link naar Johannes 4, want het verklaart die merkwaardige formulering van Jezus in zijn eerste repliek aan de Samaritaanse: 'Als je wist van het geschenk (*doron*) van God en wie het is die tegen je spreekt (...) dan zou je hém gevraagd hebben en hij zou je levend water gegeven hebben.' Zolang je de verwijzing naar de wandelende waterput niet herkent in dat woordje *doron*, rechtstreekse vertaling van het Aramese *mattana*, lijkt het een overbodig en onhandig onderdeel van de zin.

In zijn volgende repliek, in vers 14, zegt Jezus dat het water dat hij geeft in de ontvanger een bron zal worden die blijft opwellen tot eeuwig leven: dat is een verwijzing naar diezelfde wandelende put waarin het water voor Gods rechtvaardigen altijd vanzelf opwelt.

In Johannes 4 treffen we dus als het ware twee putten naast elkaar: de Jakobsput waaraan de Samaritanen traditionele claims ontleen ('onze vader Jakob'), die diep is en waaruit moeizaam geput moet worden; en Jezus als de wandelende waterput, het geschenk van God, waarvan het water altijd opwelt. Tót eeuwig leven: deze put is toekomstgericht, terwijl de Jakobsput aan het verleden bindt. In heel de uitwisseling tussen Jezus en de vrouw blijft dat meeklinken: zij refereert aan tradities, claims, verleden, terwijl precies haar eigen verleden naar traditionele maatstaven troebel lijkt te zijn – terwijl Jezus refereert aan wat

komt en wat bevrijdt van alle oude claims en oordelen.

Waterputverhaal

In en buiten de Bijbel kennen we uit de oudheid 'waterputverhalen' die variëren op een gemeenschappelijk patroon: een man en een meisje ontmoeten elkaar bij een put, buiten de stad, in de natuur. Ze hebben elkaar nodig om bij het water te komen en lijken zodoende voor elkaar bestemd. Maar in de stad, of in het huis (dus in de cultuur) blijken er obstakels te zijn, die te maken hebben met stand, kaste, clan, traditie, of bijzondere eisen die de vader van het meisje stelt. Waterputverhalen zijn dus altijd een tweeluik: eerst de ontmoeting buiten, dan de verwickelingen binnen. In de natuur lijkt je voor elkaar geschapen, in de cultuur staat er van alles tussen. De Bijbelse waterputverhalen waarop Johannes 4 voortborduurde zijn die over Abrahams knecht en Rebekka (Gen 24), Jakob en Rachel (Gen 29) en Mozes en de dochters van Rehuël (Ex 2), en dan met name de manier waarop deze verhalen later in targum en midrasj worden doorverteld.

Schoonfamilie

In die oudtestamentische verhalen zit, net als in Johannes 4, de man bij de put als het meisje komt. In alle drie komt hij uiteindelijk bij haar thuis terecht en worden daar eisen gesteld – één daarvan is 'blijven', een oponthoud voordat het eigen levensproject kan worden voortgezet: tien dagen bij Rebekka (maar de targum maakt daar tien maanden van), zeven jaar bij Rachel (maar dat worden er twintig), gewoon 'blijven' bij Tsippora, en dat worden veertig jaren. Ook in Johannes 4 wordt dat oponthoud aangestipt, in vers 40: twee dagen. In targum en midrasj worden de schoonfamilies veel duisterder afgeschilderd dan in de bijbelse verhalen, alsof ze willen zeggen: kijk uit met die anderen!

Omkering

Johannes 4 keert die wetmatigheid om: als Jezus en de Samaritaanse elkaar vinden, en Jezus zich voor haar in vers 26 als 'de ware Jakob' ontpopt, zorgt niet de schoonfamilie (de Samaritanen) voor moeilijkheden: die zullen hem met een stralend geloof ontvangen en hem ook toestaan om zijn weg te vervolgen. Maar Jezus' eigen entourage doet moeilijk. Waar de Samaritaanse vrijuit sprak, zeggen de leerlingen niet wat ze denken en gaan ze argwanend met de situatie om. Het bevalt hun niet dat er kennelijk dingen gebeurd zijn waar zij niet bij waren en die niet in hun plaatje passen. Jezus moet hen aansporen tot vreugde: wees blij dat je kunt oogsten waar je niet hebt gezaaid!

Twee thema's

Zo stelt dit verhaal twee belangrijke thema's aan de orde: Jezus als het levensgeschenk dat ons niet aan het verleden bindt maar tot de toekomst bevrijdt; en het feit dat Jezus anderen vindt waar de kerk (de leerlingen, wij) niet bij is, en dat we daar niet met argwaan maar met vreugde op mogen reageren.

ⁱ Bronvermeldingen voor alle joodse tradities en andere verhalen die hier ter sprake komen, zijn terug te vinden in Piet van Veldhuizen, Geef mij te drinken. Johannes 4,4-42 als waterputverhaal. Zoetermeer, Boekencentrum 2004.